

**1952 Mısır Devrimi'nden
Arap Baharı'na Kadar Geçen
Süreçte Kiptîler**

Copts in the Period from the
Egyptian Revolution of 1952 to
the Arab Spring

Ekrem Sert

Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
sertekrem@hotmail.com & <https://orcid.org/0000-0001-7772-1189>

Ahmet Güç

Prof. Dr, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
aguc@uludag.edu.tr & <https://orcid.org/0000-0003-4614-6235>

Makale Türü Article Type	Araştırma Makalesi Research Article
Geliş Tarihi Date Received	30.11.2020
Kabul Tarihi Date Accepted	23.12.2020
Yayın Tarihi Date Published	31.12.2020
Atıf Citation	Ekrem Sert & Ahmet Güç. "1952 Mısır Devrimi'nden Arap Baharı'na Kadar Geçen Süreçte Kiptîler". <i>Oksident</i> 2/2 (2020): 193-219.
İntihal Plagiarism	Bu makale, <i>Turnitin</i> yazılımı ile taranmış ve intihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by <i>Turnitin</i> and no plagiarism detected.
Doi	https://doi.org/10.5281/zenodo.4394475

Öz

Mısır Ortodoks Kıptî Kilisesi Arap milliyetçiliğini esas alan 1952 Temmuz Devrimi'ne başlangıçta destek vermiştir. Ancak devrim sonrası hiçbir Kıptînin Devrim Konseyi içinde temsil edilmemesi Kıptîleri seçime dayalı siyasetten yavaş yavaş uzaklaştırıp Kilise'yi merkeze alan bir siyaset arayışına götürmüştür. Enver Sedat döneminde (1971-1981) Devlet-Kilise ilişkileri iyiden iyiye gerilmiştir. Kıptî Kilisesi Patriği III. Şünnûde (1971-2012) ortaya koyduğu tavırları, aldığı kararları ve devlete muhalif davranışları ile bu gerilimi zirveye taşımıştır. Kıptî Kilisesi'nin asırlardır devam eden din-devlet ayırımı anlayışı bu süreçte tartışma konusu olmuştur. Hüsnü Mübarek dönemi (1981-2011) ile Kıptîler büyük bir rahatlama sürecine girmişlerdir. Ancak Kıptîler, Mübarek döneminin halk ayaklanmaları ile son bulmasıyla birlikte kendilerini sahipsiz hissetmişlerdir. Kıptî Kilisesi, "Arap Baharı" olarak bilinen süreçte başlatılan halk ayaklanmalarına kurum olarak karşı çıkmıştır. Mısır halkının özgürlük arayışı ise bir başka bahara kalmış gibi görünmektedir.

İki bin yıllık köklü bir geçmişi bulunan Kıptîlerin ve Kıptî Kilisesi'nin bütün tarihini ele almak bir makalenin sınırlarını aşacağından bu makalede, askeri bir darbe ile başlayan yaklaşık son yetmiş yıllık dönem ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Mısır, Ortodoks, Kıptî, Mısır Devrimi, Din, Devlet, Arap Baharı, Dinî Özgürlük.

Abstract

The Egyptian Orthodox Coptic Church initially supported the July Revolution of 1952, based on Arab nationalism. However, the lack of representation of Copts within the Revolutionary Council in the post-revolutionary period has slowly moved the Copts away from elective politics and took them to a policy that puts the Church at the center. In the period of Anwar Sadat (1971-1981), state-church relations progressively deteriorated. The tension between the regime and the Church increased with the anti-governmental attitudes and decisions of Shenouda III, the patriarch of the Coptic Church (1971-2012). The understanding of religion-state separation of the Coptic Church, which has continued for centuries, has been discussed in this process. With Hosni Mubarak's (1981-2011) period, the Coptic Christians' condition relatively improved. However, after the end of Mubarak's period due to the popular uprisings, the Copts felt unprotected and abandoned. As an institution, the Coptic Church opposed the uprisings during the protests known as the "Arab Spring." The Egyptian people's quest for freedom seems to be delayed to another spring.

It will exceed the limits of an article to cover the entire two thousand years of the Copts and the Coptic Church's long history. Hence, the article deals only with the last seventy-year period that started with a military coup.

Keywords: History of Religions, Egypt, Orthodox, Coptic, Egyptian Revolution, Religion, State, Arab Spring, Religious Freedom.

Özet

Büyük bir kesimi Afrika'da, küçük bir kesimi (Sînâ yarımadası) Asya'da yer alan; Batı'dan Libya, güneyden Sudan, kuzeydoğudan İsrail, kuzeyden Akdeniz ve doğudan Kızıldeniz'le çevrili olan Mısır, 1.001.450 kilometrekare yüz ölçüme ve yaklaşık 80 milyon nüfusa sahip bir ülkedir. Resmî adı "Mısır Arap Cumhuriyeti"dir.

Miladî II. yüzyıldan itibaren Hıristiyanlık Mısır'a girmiş ve III. yüzyıl başında İskenderiye'de özellikle Clement ve Origen'in temsil ettiği teoloji ekolü kurulmuştur. Aziz Pakhomios'un 320'den sonra yukarı Mısır'daki Tabennisi'de bir manastır açmasıyla Mısır ilk Hıristiyan manastır hayatının da merkezi olmuştur. Öte yandan, İmparator Büyük Konstantin'in tanıdığı din özgürlüğü ve serbestlik neticesinde Hıristiyanlık Mısır'da hızla yayılmaya başlamış; dinî çevrelerde Grekçe'nin yanı sıra Kıptice de kullanılmaya başlamıştır.

Mısır'da çoğunluğu Kıptilerden oluşan monofizit inancı benimseyenlerle Kadıköy Konsili kararlarına uyanlar arasındaki mücadele uzun yıllar devam etmiştir. I. Anastasios ve I. Justinianos dönemlerinde devletin Mısır'da idarî, dinî ve ekonomik açılarından daha etkili olmasını sağlayıcı düzenlemeler yapılmıştır. Neticede Bizans'ın Mısır'da izlediği baskıcı siyaset, bölgenin Müslümanların eline geçmesine zemin hazırlamıştır.

640 ve 641 yıllarında Amr b. As kumandasındaki İslam orduları Mısır topraklarını fethederken başkent İskenderiye'yi kuşatma altına alınca, o dönemin Patriği Kyros direnemeyerek şehri Müslümanlara teslim etmiştir. Buna karşı çıkan Herakleios'un ölümünün (641) ardından Kyros, Herakleios'un yönetimi elinde bulunduran hanımı Martina'nın emri doğrultusunda Amr b. As ile Bizans

Summary

Egypt is a country surrounded by Libya from the west, Sudan from the south, Israel from the northeast, the Mediterranean from the north, and the Red Sea from the east, with a large portion in Africa and a small portion in Asia (the Sînâ peninsula). It has a population of approximately 80 million. Its official name is "Arab Republic of Egypt."

By the 2nd century, Christianity entered Egypt, and at the beginning of the 3rd century, the Alexandrian school of Christian theology, primarily represented by Clement and Origen, was founded in Alexandria. Egypt became the center of the first Christian monastic life when St. Pachomius established a monastery in Tabennisi, a site in upper Egypt, after 320 AD. On the other hand, as a result of Emperor Constantine the Great's religious freedom, Christianity spread rapidly in Egypt. Along with Greek, the Coptic language also started to be used within religious circles.

The conflict between the advocates of the monophysite belief, who were mostly Copts, and those who adopted the Chalcedon Council's resolutions continued for many years. During the periods of Anastasius I and Justinian I, some regulations were made to ensure that the state would be more effective in Egypt in terms of administration, religion, and economy. However, Byzantium's oppressive politics in Egypt eventually paved the way for the Muslim conquest of Egypt.

In 640 and 641, when the Islamic armies under the command of 'Amr ibn al-'Âş conquered Egypt's lands and besieged the capital city of Alexandria, Kyros, the Patriarch of that period, could not resist and handed over the city to the Muslims. Heraclius (641) opposed the surrender of the city to the Muslims. However, after the death of Heraclius, by

birliklerinin belirli bir süre içinde Mısır'dan çekilmesini öngören antlaşmayı imzalamıştır. Bizans birlikleri gemilerle Rodos'a doğru yola çıktıktan sonra Amr b. As İskenderiye'ye girmiştir (642). Fethin ardından Mısır'da Kiptilerle Müslümanlar birlikte yaşamak durumunda kalmışlardır.

1517'de Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı hâkimiyeti altına giren Mısır, daha sonraki dönemlerde Fransızlar, İngilizler vb. milletlerin işgaline uğramıştır. Daha sonraki yıllarda sık sık hükümet değişiklikleri yaşanırken ülkedeki ekonomik durum kötüleşmiş, vergiler arttırılmış, işsizlik had safhaya ulaşmıştır.

Uzun süredir olayları takip etmekte olan Cemal Abdünnâsır başkanlığındaki ve Mısır silahlı kuvvetleri içinde gizli bir örgüt olan "Hür Subaylar" 23 Temmuz 1952 gecesi bir darbe ile yönetime el koymuştur. Kral Fârûk'tan, tahtı henüz altı aylık oğlu olan veliaht prens Ahmed Fuâd'a bırakarak ülkeyi terk etmesi istenmiştir. Kral Fârûk, oğlu lehine tahttan feragat ettiğini bildiren bir belgeyi imzalayarak 26 Temmuz 1952'de ülkeden ayrılp Roma'ya gitmiştir. Böylece Mısır'da, Kavalalı Mehmet Ali Paşa zamanından (1805-1848) beri devam eden krallık idaresine son verilmiştir.

Henüz belli bir programa sahip olmayan "Hür Subaylar", 7 Ağustos 1952'de özel yetkilerle donatılan General Muhammed Necib başkanlığında bir hükümet oluşturulmuş ve 10 Aralık 1952'de anayasa yürürlükten kaldırılmıştır. 16 Ocak 1953'te alınan bir dizi kararla bütün siyasi partiler kapatılmıştır. Geniş yetkilere sahip bir ihtilal konseyi kurularak üç yıllık bir süreçten sonra tekrar çok partili döneme geçilmesi kararlaştırılmıştır. "Hür Subaylar"ın siyasi teşkilatı sayılabilecek bir kurtuluş örgütü oluşturulduysa da bu fazla ilgi görmemiştir. 18 Haziran 1953'te monarşi kaldırılıp yerine cumhuriyet

the orders of Martina, the wife of Heraclius, Kyros signed the treaty that demanded the withdrawal of Byzantine troops from Egypt within a certain period. After the Byzantine troops set sail for Rhodes, 'Amr ibn al-'Âş entered Alexandria (642). After the conquest of Egypt by the Muslims, Copts and Muslims lived together.

In 1517, Egypt was captured by the Ottomans during the reign of Sultan Selim I. In the later periods, Egypt had been occupied by nations such as the French and the British. Because of frequent government changes in the following years, the country's economic situation worsened, taxes were increased, and unemployment peaked.

On the night of July 23, 1952, the "Free Officers," a secret organization under Gamal Abdel Nasser's leadership, who had been following the events for a long time, took over the administration with a coup d'état. King Farouk was forced to leave the country and abdicate the throne in favor of his son Ahmed Fuad, who was only six months old. King Farouk left the country on July 26 in 1952, and went to Rome by signing a document stating that he abdicated in favor of his son. Consequently, the kingdom rule in Egypt, which had been going on since Muhammad Ali Pasha (1805-1848), was ended.

The Free Officers formed a government headed by Major General Mohamed Naguib, who was given special powers on August 7, 1952. The constitution was repealed on December 10, 1952. All political parties had been abolished on January 16, 1953. By establishing a Revolutionary Command Council with broad powers, a multiparty system was allowed again after three years. Although the Liberation Rally, which can be considered the Free Officers' political organization, was established, it did not attract much

ilan edilmiş ve General Necib hem cumhurbaşkanlığı hem de başbakanlık görevlerini üstlenmiştir. İhtilâl Konseyi'nin diğer üyeleri de çeşitli bakanlıkları aralarında paylaşmışlardır. Aynı yıl içinde önde gelen siyasetçiler tutuklanmış, basındaki sansür uygulamaları sıkılaştırılmış ve Ocak 1954'te ülkenin en etkili örgütü olan Müslüman Kardeşler (İhvân-ı Müslimîn) yasaklanmıştır. "Hür Subaylar"ın iktidara el koyması iç politikayı olduğu kadar Mısır'ın dış politikasını da derinden etkilemiştir.

Bu darbe içinde yer alanlar genelde orta ve daha alt tabakaya mensup insanlardı. Darbeyi organize eden "Devrim Komite Konseyi" üyeleri genel olarak farklı ideolojilere mensup vatanperverler, demokratlar, siyasal İslâmcılar ve Marksistlerden oluşuyordu. Darbeyi gerçekleştirenler topluma sosyal adalet, feodalite ve stokçuluğa son verme ve yönetimde sıkı mali politikalar uygulama gibi vaatlerde bulunmuşlardı. Dolayısıyla Mısır toplumunun geniş kesimi darbeyi memnuniyetle karşılamıştır. "Hür Subaylar" tarafından gerçekleştirilen bu askeri darbeye, Kıptilerden toprak ağaları ve önde gelen zenginleri hariç, toplumun diğer kesimleriyle birlikte Kıptiler de destek vermiştir.

Mısır Ortodoks Kıptî Kilisesi de Arap milliyetçiliğini esas alan 1952 Temmuz Devrimi'ne başlangıçta destek vermiştir. Ancak devrim sonrası hiçbir Kıptinin Devrim Konseyi içinde temsil edilmemesi Kıptileri seçime dayalı siyasetten yavaş yavaş uzaklaştırıp Kilise'yi merkeze alan bir siyaset arayışına götürmüştür. Enver Sedat döneminde (1971-1981) devlet-kilise ilişkileri iyiden iyiye gerilmiştir. Kıptî Kilisesi Patriği III. Şunnûde (1971-2012) ortaya koyduğu tavırları, aldığı kararları ve devlete muhalif davranışları ile bu gerilimi zirveye taşımıştır. Kıptî

attention. On June 18, 1953, the monarchy was abolished, and Egypt became a republic. General Naguib was appointed as president and prime minister. Other members of the Revolution Council also shared various ministries. In the same year, some prominent politicians were arrested, censorship in the press was tightened, and in January 1954, the Muslim Brotherhood (Jamâ'at al-Ikhwân al-Muslimîn), the country's most influential organization, was outlawed. The Free Officers' seizure of power deeply affected Egypt's foreign and domestic policy.

Those who took part in this coup were generally from the middle and lower strata. The Revolutionary Command Council members organized the coup that generally consisted of people embracing different ideologies like patriots, democrats, political Islamists, and Marxists. The perpetrators of the coup promised the society of social justice, an end to feudalism and stockpiling, and strict economic policies in administration. Therefore, large sections of the Egyptian society welcomed the coup. This military coup by the Free Officers was supported by the Copts and other society segments, excluding the landlords and the wealthy ones from the Copts.

The Egyptian Orthodox Coptic Church initially supported the July Revolution of 1952, based on Arab nationalism. However, the lack of representation of Cptics within the Revolutionary Council in the post-revolutionary period has slowly moved the Copts away from elective politics and took them to a policy that puts the Church at the center. In the period of Anwar Sadat (1971-1981), state-church relations progressively deteriorated. The tension between the regime and the Church increased with the anti-governmental attitudes and decisions of

Kilisesi'nin asırlardır devam eden din-devlet ayırımı anlayışı bu süreçte tartışma konusu olmuştur. Hüsnü Mübarek dönemi (1981-2011) ile Kıptiler büyük bir rahatlama sürecine girmişlerdir. Ancak Kıptiler, Mübarek döneminin halk ayaklanmaları ile son bulmasıyla birlikte kendilerini sahipsiz hissetmişlerdir. Kıpti Kilisesi, "Arap Baharı" olarak bilinen süreçte başlatılan halk ayaklanmalarına kurum olarak karşı çıkmıştır. Mısır halkının özgürlük arayışı da bir başka bahara kalmış gibi görünmektedir.

Netice itibariyle ifade etmek gerekirse, her ne kadar Kıptiler 23 Temmuz 1952 devriminin içinde fiilen yer almamışlarsa da dinî akımlara karşı başta liberalizme, daha sonra Arap milliyetçiliğine kayan Temmuz devrimine büyük destek vermişlerdir. Söz konusu devrime destek vermiş olmalarına rağmen: Devrim Konseyi içerisinde hiçbir Kıptiye yer verilmemesi, Cemâl Abdünnâsır'ın partiler kanununu lağvedip Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nı bu kanunun dışında tutması ve Devrim Konseyi'nin aldığı kararlardan en çok Kıptiler'in etkilenmiş olması onların bu devrime karşı tutumlarında etkili olmuştur.

Shenouda III, the Patriarch of the Coptic Church (1971-2012). The understanding of religion-state separation of the Coptic Church, which has continued for centuries, has been discussed in this process. With Hosni Mubarak's (1981-2011) period, the Coptic Christians' condition relatively improved. However, after the end of Mubarak's period due to the popular uprisings, the Copts felt unprotected and abandoned. As an institution, the Coptic Church opposed the uprisings during the protests known as the "Arab Spring." The Egyptian people's quest for freedom seems to be delayed to another spring.

In conclusion, although the Copts did not participate in the July 23, 1952 revolution, they gave generous support to the July revolution, which shifted to liberalism and later Arab nationalism against religious movements. Despite their previous support for this revolution, they opposed it on the grounds that no Copts were included in the Revolution Council, that Jamal Abdünnâsır abolished the party law and kept the Organization of the Muslim Brotherhood out of this law, and that the decisions of the Revolutionary Council affected Copts mostly.

Giriş*

Mısır, günümüzde topraklarının büyük bir bölümü Afrika'da, küçük bir bölümü (Sînâ yarımadası) Asya'da yer alan; batısında Libya, güneyinde Sudan, kuzey doğusunda İsrail (Filistin), kuzeyinde Akdeniz, doğusunda da Kızıldeniz'le çevrili bir ülkedir.¹

Mısırlılar son iki bin yılda üç kere dinlerini, üç kere de dillerini değiştirmişlerdir. Mısır'da Firavunlar döneminde putperestlik, Roma-Bizans döneminde Putperestlik-Hıristiyanlık, Araplar döneminde İslâmiyet hâkim olmuştur. Aynı dönemlerde Mısırlılar konuştukları dil bakımından Kıpticeden Yunancaya, Yunancadan da Arapçaya geçiş yapmışlardır.²

Mısır Kıptî³ Kilisesi milâdi 451 yılında Kadıköy Konsili'nde alınan kararları tanımamıştır. İmparator II. Theodosius'un (408-451), Mısır'daki temsilcisi aracılığı ile Kıptî Patrik Dioscorus'a (444-457) yaptığı, "Patrik, Kadıköy Konsil kararlarını tanımıyorsa şehirden çıksın. Şayet bu kararları tanıyorsa kendisini hem patrik hem de yönetici yapalım" şeklindeki teklifini kabul etmemesi üzerine patrik şehri gizlice terk etmek zorunda kalmıştır.⁴ Böylece Kıptî Kilisesi Batı Kilisesi'nden tamamen uzaklaşmıştır.

Mısır halkı, Bizans ve Roma Katolik Kilisesi'nin baskılarından kurtulma ve kendi dinî yaşantılarını özgürce sürdürebilme fırsatı sunacağı düşüncesiyle, Müslüman Arapların Mısır'ı fethetmelerini memnuniyetle karşılamıştır. İskenderiye Kıptî Patrikleri ve Kıptî Kilisesi'nin 11. yüzyıla kadarki tarihini yazan papaz Severus İbnü'l-Mukaffa (ö. MS. 987), Kıptîlerin bu fethi nasıl karşıladıklarını şu ilginç benzetme ile anlatmıştır: "Halklar, yularlarından kurtulmuş, süt içmek için annelerinin memesine koşan küçük buzağular gibi sevinç içerisindeydiler".⁵

* Bu çalışma yazarın "Mısır Kıpti Kilisesi ve Günümüzdeki Durumu" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

¹ Suna Doğaner, "Mısır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29: 553.

² Muhammed Hasaneyn Heykel, *Harîfu'l-Gadab (Kıssatü Bidâyeti ve Nihâyeti Asr-ı Enver es-Sâdât)*, (Mısır: y.y., 2006), 130-131; Hanna Cerces el-Hudari, *Târîhu'l-Fikri'l-Mesîhî: Yesûu'l-Mesih Abre'l-Ecyâl* (Kahire: Darü's-Sekâfe, 1981), 1: 25.

³ Kıptî kelimesinin etimolojik tahlili ile ilgili çeşitli görüşler mevcuttur. Kıbt kelimesi Arap dilinde başlangıçta Hıristiyanlığı benimseyen Mısırlılar için kullanılmıştır. Bu anlamda Kıptî "Mısırlı Hıristiyan demektir". Bkz. Ebû Muhammed Takıyyüddîn el-Makrîzî, *Târîhu'l-Akbât*, thk. Abdülmecit Diyab (b.y: Dâru'l-Fâzile, 1995), 13; "Kıptiler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, Ankara, 2002), 25: 424-426.

⁴ Abdülatif el-Münâvî, *el-Akbât: El-Kinise emi'l-Vatan*, (Riyad: Mektebetü's-Sâi, 2005), 15-16.

⁵ Saverus İbnü'l-Mukaffa, *Târîhu Mısır min Bidâyâtî'l-Karnî'l-Evvel el-Milâdi hattâ Nihâyeti'l-Karnî'l-İşrîn*, tahk. Abdülaaziz Cemaleddin, Cüz 1 (Kahire: Mektebetü'l-

Kıptîler, Müslüman Arapların hâkimiyeti altında yaşadıkları dönemde atalarının kültürünü muhafaza etmişlerdir. Hem Müslümanlar hem de Kıptîler bu kaynaşmada dinî kimliklerini ve kadim kültürlerini kaybetmemişlerdir.⁶

Mısır silahlı kuvvetleri içinde gizli bir örgüt olan “Hür Subaylar” tarafından 23 Temmuz 1952’de Mısır’da, Kavalalı Mehmet Ali Paşa zamanından (1805-1848) beri devam eden krallık idaresine karşı bir darbe yapılmıştır. Bu darbe içinde yer alanlar genelde orta ve daha alt tabakaya mensup insanlardı. Darbeyi organize eden “Devrim Komite Konseyi” üyeleri genel olarak farklı ideolojilere mensup vatanperverler, demokratlar, siyasal İslâmcılar ve Marksistlerden oluşmaktaydı. Darbeyi gerçekleştirenler topluma sosyal adalet, feodalite ve stokçuluğa son verme ve yönetimde sıkı mali politikalar uygulama gibi vaatlerde bulunmuşlardır. Mısır toplumunun geniş kesimi darbeyi memnuniyetle karşılamıştır. Hür Subaylar tarafından gerçekleştirilen bu askeri darbeye, Kıptîlerden toprak ağaları ve önde gelen zenginleri hariç, toplumun diğer kesimleriyle birlikte Kıptîler de destek vermiştir.⁷

1) 1952 Mısır Devrimi ve Sonrası Kıptîler

1.a) Abdunnâsır Dönemi (1952-1971)

Her ne kadar Kıptîler 23 Temmuz 1952 devriminin içinde fiilen yer almamışlarsa da dinî akımlara karşı, başta liberalizme, daha sonra Arap milliyetçiliğine kayan Temmuz Devrimi’ne büyük destek vermişlerdir. Arap Milliyetçiliğine verilen bu desteğin arka planında yer alan bazı gerekçeler aşağıdaki şekildedir:

a) Milliyetçi hareketler, ümmetçi İslâm anlayışından ayrı duruş sergilemişler. Kıptîler, dinî bir yapılanmada azınlık durumunda kalırken, milliyetçi yapılanmada vatandaşlık prensibi gereği kendilerinde eşit vatandaş olabilme imkânı bulabilmişlerdir.

b) En başta Müslüman Kardeşler Teşkilatı’nın⁸ (İhvân-ı Müslimîn) yer aldığı dinî akımların ve toplumu İslâmî temellere göre şekillendirmeyi

Medbûlî, 2006), 594-595; Jack Tâcir, *Akbât ve Müslimûn münzü’l-Fethi’l-‘Arabî ilâ ‘Âmi 1922 Milâdiyyen* (Kahire: y.y., 2013), 64.

⁶ Aziz Süryâl Atıyye, *Târîhu’l-Mesîhiyye eş-Şarkıyye*, çev. İshak ‘Abîd (Kahire: el-Meclisü’l-A‘lâ li’s-Sekâfe, 2005), 107-108; Hasan İbn Tallâl, *Mesîhiyye fi’l-Âlemi’l-Arabî* (Amman: Mektebe, 1995), 95.

⁷ Ebu Seyf Yusuf, *El-Akbât ve’l-Kavmiyyetü’l-Arabiyye* (Beyrut: Merkezu Dirasâti’l-Vahdeti’l-Arabiyye, 1987), 149-151.

⁸ Hasan el-Bennâ’nın fikirleri doğrultusunda, başta Mısır olmak üzere, Orta Doğu coğrafyasında çeşitli ülkelerde örgütlenen bir yapılanmadır. Mısır’da hâkimiyet

amaçlayan bu hareketlerin yabancı kültürlerle karşı duruşu Kıptilerde bazı endişeler meydana getirmiştir.

c) Suriye'de Osmanlı hapisanelerinden çıkıp bağımsızlığı savunan Hıristiyan asıllı Fâris el-Hûri'nin (1877-1962) Suriye'ye başbakan olması, Hıristiyan asıllı Mişel Eflâk'ın (1910-1989) Arap Milliyetçiliğinin yerleşmesi için yaptığı çalışmalar ve 1919 Mısır Devrimi'nin Arap Milliyetçiliği üzerinden yürütülmesi bu devrime verilen desteğin arka planındaki gerekçeler olarak özetlenebilir.⁹

1952'de gerçekleştirilen ve Arap Milliyetçiliğini esas alan devrime destek vermiş olmalarına rağmen, üç husus Kıptilerin devrime karşı tutumlarında etkili olmuştur:

a) Devrim Konseyi içerisinde hiçbir Kıptiye yer verilmemiştir. Nitekim Kral Faruk döneminde de (1936-1952) Kıptiler, dinî yönden Müslümanlar lehine taraflı davranılması sonucu yüksek mevkilere gelememişlerdir.

b) Cemal Abdunnâsır partiler kanununu lağvedip Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nı bu kanunun dışında tutmuştur. Bu teşkilat, hem emperyalizme karşı direnişte hem de 1952 Devrimi'nin gerçekleşmesinde etkin rol oynamıştır. Bundan dolayı Devrim Konseyi lider kadrosunda bu teşkilata yakın pek çok subay yer almıştır. Bu durum Kıptilerde, Abdunnâsır'ın bu teşkilatla birlikte hareket ettiği izlenimini uyandırmıştır.

c) Devrim Konseyi'nin aldığı kararlar Kıptileri etkilemiştir. Meselâ toprak reformu, bazı müesseselerin millileştirilmesi ve devlet tarafından el konulması gibi uygulamalardan Kıptiler Müslümanlara nazaran daha çok zarar görmüşlerdir. Zira Kıptilerin birçoğu gayrimenkul zenginiydi. Çıkarılan kanunla belli bir miktarın üzerindeki malları müsadere edilmiştir. Yine millileştirilen sanayi kurumlarının çoğu Kıptilerin elinde bulunuyordu. 1960'ların başında Kıptilerin Millî Meclisi'nin faaliyetlerinin dondurulması, patrik seçimine devletin müdahil olması gibi uygulamalar da pek çok Kıptinin ülkeden göç etmesine neden olmuştur.¹⁰

Abdunnâsır'ın Arap Milliyetçiliğinden sosyalizme meyletmesi ile resmî/dinî yapılar zayıflarken, sivil/dinî olmayan yapılar güçlenmiştir.

kurmuş İngilizlerin baskıcı tutumlarına bir tepki niteliğinde başlamış olan bu hareket, halkın toplum içindeki yıpranmışlığını ve ezilmişliğini engellemeye yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Genelde Müslüman halkların, özeldense Mısır halkının kurtuluşunu İslâmî yapının kurulmasında gören Hasan el-Benna, zorlama ve şiddet yerine davet yöntemini kullanarak bilinçli bir toplum oluşturmaya çalışmıştır. Erkan Ertosun & Pakize Toprak, "11 Eylül Sonrası Orta Doğu'da Din, Terör ve Müslüman Kardeşler Örneği", *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)* 3/42 (2016): 560.

⁹ Ali Leylâ, "Devrül-Akbât fi Binâi'l-Mücteme'i'l-Mısri", *el-Akbât fi Mısır ba'de's-Sevr* (Dubai: el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, 2012), 28-29.

¹⁰ Leylâ, "Devrül-Akbât fi Binâi'l-Mücteme'i'l-Mısri", 29-30.

Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın önünün kesilmesi ise, bu yöndeki bazı tutuklamaları beraberinde getirmiştir. 1957 milletvekili seçimlerinde, Şobra Seçim Bölgesinden sadece bir Kıptinin seçilebilmesi, Mısır devletini Kilise yerine, Mekrem Ubeyd, Vaysa Vasıf gibi kimi laik Kıptilere yönlendirmiş ve bu kişiler, kurulan teknokratlar hükümetlerinde bakan yapılmıştır. Kıptilerin seçim yolu ile meclise gelememelerinden dolayı, anayasaya geçici bir madde eklenerek devlet başkanına atama yoluyla on kişiyi belirleme yetkisi verilmiştir. İlerleyen dönemlerde bu yetki, bazı istisnalar dışında daima Kıptiler lehine kullanılmıştır. Bu durum Kıptilerin seçimlere ilgisini azaltmış, mecliste kendilerini asli bir unsur olarak değil, yabancı gibi hissetmelerine sebep olmuştur.¹¹

1.b) Enver Sedat Dönemi (1971-1980)

Temmuz 1952 Devrimi sonrasında, Kıptilerin seçime dayalı siyasetten uzaklaştıkları ve kiliseyi yavaş yavaş siyasetin merkezine yerleştirdikleri görülmektedir. Cemal Abdunnâsır döneminde kendisini hissettirmeye başlayan etnik ve siyasî tartışmalar, Eylül 1971'de Abdunnâsır'ın ölümü, aynı yıl Patrik VI. Cyril'in de ölmesi ile yeni bir boyut kazanmıştır. Bu arada Abdunnâsır'ın yerine Enver Sedat, Patrik VI. Cyril'in yerine de Patrik III. Şunnûde gelmiştir. Bu dönem, bir yandan etnik gerginliklerin çoğalıp bir nevi kin gütme evresine geçildiği yeni bir dönem hâline gelirken, diğer taraftan da ilk defa Mısır tarihinde bu düzeyde bir gerginliğin yaşandığı dönem olarak kayıtlara geçmiştir.¹²

Kıptî Ortodoks Kilisesi tarihindeki en radikal değişiklik ise, Kilise'nin ve sivil Kıptilerin ciddi muhalefetine rağmen, sadece dinî-ruhanî bir yapı olan Kilise'nin 1971 yılında dünyevî, sivil, siyasî ve sosyal alanlarda liderlik yapmaya yönelmesiyle yaşanmıştır. Dolayısıyla Kilise'nin siyaset, seçimler, idare ve memuriyetler gibi genel ve dünyevî her meselede Kıptiler adına konuşmaya başlaması tarihsel bir dönüşüme işaret etmekteydi. Böylesi bir dönem, dinî özgürlüklerin ve dinî pratikleri uygulama hakkının istendiği Mısır'da, Romalıların Kilise'yi baskı altına aldıkları dönemlerde dahi yaşanmamıştır.¹³ O yıllar, İsrail'le Araplar arasındaki 1967 savaşında İsrail tarafından işgal edilen toprakların geri alınması için millî birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyulan yıllardı. İşte böyle bir dönemde, 1973

¹¹ Leylâ, "Devrü'l-Akbât fi Binâi'l-Mücteme'i'l-Mısri", 30-32.

¹² Muhammed İmâre, *Fî Mes'eleti'l Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm* (Kahire: Mektebetü'ş-Şurûk, 2001), 59.

¹³ Muhammed İmâre, *İslâm ve'l Ekalliyât: el-Mâzî ve'l Hâdir ve'l Müstakbel* (Kahire: Mektebetü'ş-Şurûk, 2003), 67.

Arap-İsrail savaşı öncesinde, 6 Kasım 1972'de Kahire'ye bağlı Hanke'de¹⁴ Kitab-ı Mukaddes Derneği bürolarından birinin çatısının kaçak olduğu iddiası ile- yakılması kilise ile devlet ilişkilerinin gerginleşmesine sebebiyet vermiştir.¹⁵

17 Ocak 1977 yılında Papazlar Konseyi üyeleri ve Kıptî halk temsilcilerinin katıldığı İskenderiye Patriklik Merkezi'nde (Katedral) Patrik Şunnûde'nin başkanlığında düzenlenen kongrede katılımcılar inanç hürriyeti, ibadet hürriyeti, İslâm şeriatının tatbik edilmesi, ailenin korunması ve Hıristiyan evliliği, eşitlik ve fırsat eşitsizliği, Hıristiyanların kurumlardaki temsili, aşırı dinî akımlar ve dinî yayma özgürlüğü şeklindeki sekiz konuyu ele almışlardır. Kongre, konular müzakere edildikten sonra şu kararları yayınlamıştır:

a) İnanç hürriyeti konusunda, Hıristiyanlar için tüm güvenceler yerine getirilmelidir. Bir Hıristiyanın kendi dinine dönmesini yasaklayanlar başta olmak üzere, inanç hürriyetini kısıtlayan hükümet kararları ve fetvalarla birlikte tüm engeller kaldırılmalıdır.

b) İbadet hürriyeti konusunda, içişleri bakan vekili tarafından kilise yapımını kısıtlayan "On Şart Kararları"¹⁶ ile birlikte, geçmişte bu konuda

¹⁴ 1972 yılında Mısır'ın İsrail ile arasının gergin olduğu günlerde Kilise, Kahire'ye bağlı Hanke kasabasında bir yer satın almış; önce etrafına dükkânlar, iç kısmına oyun alanları, sonra bir gece mezbah, ardında dinî buluşma alanları yapıp papazlar tarafından kutsanmıştır. Bu şekilde bir kilise yapımı kanunlara aykırı olduğundan bu binaların bir kısmı yıktırılmıştır. Bunun üzerine Patrik Şunnûde durumu protesto etmek için bir grup papaz ile birlikte Kahire'den Hanke'ye kadar tek sıra halinde askeri düzende yürümüştür. Polisin engellemelerine aldırış etmemiş, Hanke'de yıkılan binaların bulunduğu yerde dualar edilmiş ve protesto oruçları tutulmuştur. Bu durum zamanın Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ı çok öfkelenmiştir ve Enver Sedat "Bu adam benimle bilek güreşi yapıyor. Asla buna müsaade etmeyeceğim" demiştir. Heykel, *Harîfu'l-Gadab*, 294-295.

¹⁵ İmâre, *Fî Mes'eleti'l Kıptiyye*, 59-60.

¹⁶ Bu on şart şöyledir: 1) Kilise inşa edilecek yer boş arazi mi yoksa tarım arazisi mi? Yaptırmanın mülkiyetinde mi, değil mi? (İstenilen evrakların içine konulmalıdır). 2) İnşa edilecek kilise, cami ve türbenin yerlerinin boyutları bu iş için uygun mudur? 3) İstenilen yer boş bir alan ise, Müslümanların yaşadığı yerde mi yoksa Hıristiyanların yaşadığı yerde mi bulunmaktadır? 4) Bu yer Müslümanların yaşadığı bir bölgede ise, yapıma engel bir durum var mıdır, yok mudur? 5) Kilise inşasının istendiği yerleşim yerinde -beyanın aksine- o gruba ait başka bir kilise var mıdır? 6) İstenilen yerde kilise yok ise, orası ile en yakın yerleşim yeri arasındaki mesafe ne kadardır? 7) İbadet yeri yapmak isteyen grubun o yerleşim yerindeki sayısı ne kadardır? 8) Kilise inşa edilecek yer Nil üzerindeki bir köprüye, su kanalına veya sulama ile ilgili kamuya ait bir yere yakın ise, Sular İdaresi'nin görüşüne müracaat edilir. 9) Aynı şekilde ibadet mekânı yapılacak yer demir yollarına ve istasyonlarına yakın bir yer ise, ilgili kurumun görüşüne müracaat edilir. 10) İbadet mekânı yapmak isteyen kişi, o yerin 1/1000 ölçekli haritasını, orada ibadet mekânı açmak isteyen grubun başkanının imzasını, o yerde kilise inşa edecek tecrübeli mühendisin planını ve ilgili birimlerin

alınan idari karar ve kısıtlamalar kaldırılmalıdır. Başta köyler olmak üzere kiliselerde yapılan ayinler, güvenlik güçleri tarafından her bakımdan sıkı güvenlik tedbirleri ile korunmalıdır.

c) Mısır'da Hıristiyanlara İslâm şeriatının tatbik edilmesinin kabul edilmesi; yasama adı altında ya da ceza kanunları ile İslâm şeriatını tatbik etmek, inanç hürriyetinin içini boşaltacak, Hıristiyanları başka bir inanca zorlayacak bir uygulamaya dönüşecektir.

d) Ahval-i şahsiyye yasaları konusunda, 1955 yılında çıkarılan 462 sayılı kanun, aileyi korumak ve dinlerle alay edilmesini önlemek için acilen düzeltilmelidir. İlgili kanun, Hıristiyan eşler arasındaki nikâh akdinin ardından eşlerin din ve vatandaşlık değişimi sonrası çocukların bakımını ele almaktadır.

e) Fırsat eşitsizliği giderilmelidir. Vatan birliğini sağlamak için yüksek düzeyde ve tarafsız, tüm yetkileri haiz, kamuda ve hükümette tayin ve görevlendirmelerde eşitsizlik iddiaları ile ilgili hususları sonuca bağlayacak resmî bir komisyon kurulmalıdır.

f) Hıristiyanların temsili konusunda, temsil gerektiren tüm kurumlarda Hıristiyanların gerçek nüfus sayımlarına göre halk arasında vatan bütünlüğünü sağlamak için temsilleri sağlanmalıdır.

g) Aşırî dinî akımlar konusunda, vatan birliğini korumaktan sorumlu hükümet kurumları, bu akımlara müdahale etmelidir. Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi, üniversite idarelerinin ilim elde edilmesi için tüm tedbirleri alması, bu arada üniversitelerde kendine yer bulan gayri millî ve şaibeli fikirlerin temizlenmesi için gerekli kararlar alınmalıdır.

h) Dinî yayma hürriyeti konusunda, Hıristiyanlara ait telif ve yayınlardan resmî denetim kaldırılmalı, Hıristiyanlığa karşı kışkırtma içeren yayınlar durdurulmalı ve Mısır tarihinde miladi ilk altı asırda etkin bir şekilde yer alan Hıristiyanlık eğitimine müfredatın her aşamasında yer verilmelidir.¹⁷

Kongrede alınan bu kararlar, Mısır'da gerginliği daha da artırmıştır. Kıptilere ait olan Millî Meclis, 26 Mart 1980'de, Paskalya Bayramı ile alâkalı tüm etkinlikleri, Kıptilere karşı yürütüldüğü söylenen düşmanlıklara bir

hazırlayacağı raporu hazırlar. Yukarıda listelenen şartları ve belgeleri sağlayarak resmî bir yazı ile ilgili bakanlığa gönderir. Bişâre'ye göre aslında bu "On Şart" sadece kiliseler için geçerli olmayıp cami ve mescit inşasını da içermektedir. Öyle anlaşılıyor ki burada bir algı operasyonu yapılmaktadır. Hatta cami inşası için şart koşulan elli bin Cüneyh teminat bedeli kiliselerde aranmamaktadır. Azmî Bişâre, *Hel min Mes'ele Kıptiyye fi Mısır* (Beyrut: el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâs ve'd-Diraseti's-Siyâse, 2012), 37-38.

¹⁷ Yüsrî el-Azbavî, "el-Akbât fi'l-Mehceri'n-Neş'e ve'l-Mesar", *el-Akbât fi Mısır ba'de's-Sevr* (Dubai: el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, 2012), 300-303.

tepki olarak iptal etmiştir.¹⁸ Yine 1970'li yıllarda kilise, aşağıdaki gerekçelerle Enver Sedat'ı eleştirmiştir:

a) Mısır'da bir idareci ilk defa kendisini “Müslüman Başkan” ve devleti de “İlim ve İman Devleti” olarak nitelendirmiştir.

b) Enver Sedat 1971 yılında anayasanın 2. maddesini yasamanın ana kaynağının İslâm şeriat ilkeleri olduğu şeklinde değiştirmiş, 1976 yılında İslâm şeriatını kanunlaştırmış (İslâm Anayasa Taslağı) ve bu değişikliği 1980 yılında halkoyuna sunma teklifi yapmıştır.

Mısırlı âlim-mütefekkir Muhammed İmâre bu eleştiriye şöyle cevap vermiştir: “Hâlbuki Mısır'da 13 asırdan beri uygulanan bir İslâm şeriatı vardır. Bu sadece ateist, aşırı laik, materyalist ve komünistlerden başkasını rahatsız etmemiştir. Geçmiş dönemlerde İslâm şeriatı, batılı kanunlara karşı bizzat kilise ve mensupları tarafından haklarını daha iyi koruduğu için savunulmuştur. Patrik III. Şunnûde bir defasında ‘Kıptiler İslâm şeriat hükümlerinin uygulanmasından dolayı daha mutlu ve güven içindedirler. Geçmişte de böyleydi. Lehimize ve aleyhimize ne varsa aynısı Müslümanlar için de geçerlidir’ demiştir. Mısır bugüne kadar dışarıdan ithal kanunlar alıp uyguladı. İslâm'da olduğu gibi Hıristiyanlıkta böylesi tafsilatlı kanunlar bulunmamaktadır. Nasıl olur da İslâm kanunları yerine dışarıdan ithal edilen kanunlara razı oluruz. Ne oldu da bugün böyle davranılıyor?”¹⁹

c) Yine kilise idaresi ve mensupları, Enver Sedat'ın ırkçı damarı kışkırtmak için “Ben Müslüman bir devletin Müslüman bir başkanayım.” demesini eleştirmişlerdir.

Muhammet İmâre'ye göre, bu iddia da tarihî gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Zira İslâm'ın Mısır'a girişinden beri tüm başkanlar zaten Müslümandı.

Kıptiler içerisinde öne çıkan bazı şahısların beyanları da bu durumu teyit etmektedir. Kilisede halk ve gençlikten sorumlu Papaz Musa şöyle demiştir: “Biz ırk olarak Mısırlıyız. Şimdi hâkim olan kültür İslâm kültürüdür... Herhangi bir Kıptî bile konuşmasında farkında olmadan kendisine yabancı gelmeden İslâmî ifadeler kullanmaktadır. Bu bir Kıptînin varoluşundan bir cüzdür... Mısır, aşırılığa kaçmadan devamlı surette Müslüman ve dindar bir devlettir.”²⁰

Tarihçilere göre aslında Mısır'da Firavun medeniyeti çok önceleri bitmiştir. Modern dönemlerde bunu tekrar diriltme çabaları beyhudedir.

¹⁸ Andrea Zekî Stephanus, “El-Kuvâ el-Mesîhiyye fî Mısır ve Mevkîfûhâ mine's-Sevr”, el-Akbât fî Mısır ba'de's-Sevr, ed. Heyet (Dubai: el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, 2012), 106.

¹⁹ İmâre, Fî Mes'ele'l Kıptiyye, 62-63.

²⁰ İmâre, Fî Mes'ele'l Kıptiyye, 63-64.

Bu medeniyet artık Nil nehrinde timsahların tükendiği gibi müzelerde kalmıştır.²¹

Mısır Kıptî Katolikleri Patrik yardımcısı Papaz Yuhanna Kılte de: “Ben kültür olarak yüzde yüz Müslüman, din olarak Hıristiyanım ve İslâm medeniyetinin bir üyesiyim... Hepimiz medeniyet ve kültür olarak Müslümanız. Bir İslâm beldesinde, İslâm medeniyeti içinde Hıristiyan bir Arap olarak yaşamak beni hem sevindiriyor hem de gururlandırıyor. Tüm vatandaşlarımızla birlikte bu yüksek medeniyete katkı sağlıyorum.” şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.²²

Bir başka Kıptî yazar Sadık Aziz ise, “Mısır, İslâm’ın Mısır’a girişinden günümüze, Müslümanların azınlık, Kıptîlerin çoğunluk olduğu zamanlarda dahi Müslümandı. Tarih boyunca, İslâm girmezden önce de Mısır hiçbir zaman Kıptîlerin idaresinde bulunmamış; ya Romalı ya Bizans ya da Makedonların idaresi altında kalmıştır. Kıptîlerin Mısır’ı yönettiklerini hiç duymadık.”²³ şeklinde bir itirafta bulunmuştur.

d) Kiliseye mensup olanlar ve idarecileri Enver Sedat’ı, “İhvân-ı Müslimîn” mensuplarını hapisten çıkarmakla, diğer İslâmî cemaatlerin üniversite ve diğer yerlerdeki faaliyetlerine -sol hareketleri ve Nâsırcıları dengelemek için- imkân vermekle suçlamışlardır. Onlara göre bu uygulamalar, Mısır’da etnik gerginliği artırmıştır.²⁴

1.c) Muhammed Hüsnü Mübarek Dönemi (1981-2012)

Enver Sedat döneminin sonlarında devlet ile Kıptîler arasındaki çatlak daha da genişlemiştir. Mısır Anayasası’nın ikinci maddesine, “Devletin dinî İslâm’dır” ibaresi yazılmış; buna ilave olarak, kilise yapım ve onarımı için “On Şart” getirilmiştir. Ayrıca 1981 yılındaki kanun değişikliklerinde bazı zorlukların ilavesi de Kıptîleri sıkıntıya sokmuştur. Enver Sedat’ın bir suikast sonucu ölümü, Kıptîlerin derin bir nefes almalarını sağlamıştır. Mübarek döneminde kilise yapım ve onarımı ile alakalı bazı esnekliklerin getirilmesi ve miladi yılbaşının resmî tatil yapılması gibi hususlar Kıptîleri sevindirirken, Kıptîler lehine alınan bu kararlar Mısır’da havanın daha da gerginleşmesine sebebiyet vermiştir. Mutedil bir siyaset izleyen Müslüman Kardeşler Teşkilatı’nın yasaklı hale gelmesi de gerginliği artıran faktörler arasında yerini almıştır.²⁵

²¹ Abdülhakîm Zeyd Saîd, *Nasâra’l-Arab ve Akbâtu Mısır: Kırâe Târihiyye ve Rü’ye Tahlîliyye* (Bahreyn: Mektebetü Vehbe, 2008), 30.

²² İmâre, *Fî Mes’eleti’l Kıptiyye*, 64.

²³ İmâre, *Fî Mes’eleti’l Kıptiyye*, 64.

²⁴ İmâre, *Fî Mes’eleti’l Kıptiyye*, 66.

²⁵ Leylâ, “Devrû’l-Akbât fî Binâi’l-Mücteme‘i’l-Mısri”, 36-37.

Kıptiler arasında Mübarek dönemi ile ilgili olarak şu iki görüş ortaya çıkmıştır:

a) Mübarek dönemi, Enver Sedat dönemine göre nispeten daha ılımlı ve yumuşak bir dönemdir.

b) Bu dönemde toplum daha da gerilmiştir. Zira devlet İslâmî akımla mücadele ederken Kıptiler ve sorunları ihmal edilmiştir.²⁶

Bu dönemde kilise yapım ve onarımı ile alakalı olarak 2005 yılında devlet tarafından, 291 numaralı kararla valilere kilise onarım ve yapımı ile ilgili taleplerin 30 gün içerisinde cevaplandırılması ve olumsuz bir cevap verilmişse gerekçesinin de bildirilmesi yönünde talimat verilmiştir. Meselâ Asiut şehri valisinin, 17.02.2008 tarihinde 200 kilisenin tamir ve onarımına izin verdiği belirtilmektedir. Mübarek'in 19.03.2010'da, Almanya'da tedavi gördüğü sırada, 64 numaralı kararla Ortodoks Kıptilere Seyyide Azra'nın (Meryem Kilisesi); Onbeşmayıs kentinde Papaz-Rasûl Athanasius Kilisesi'nin; 2005 yılında, 174 numaralı cumhurbaşkanlığı kararı ile de Vâdi'l-Cedid'de (Farafıra) Marminya Kilisesi'nin inşasına izin verdiği bilinmektedir.²⁷ Bu ve benzeri izinlerin içeriden ve dışarıdan gelen baskılar, siyasî başarısızlık ve toplumun batılı anlamda modernleşmesinin başarılabilmesi gibi hususlar sonucunda alındığı söylenebilir.

Edebiyatçı-yazar Âlâ el-Asvânî'nin şu tespitleri Mısır'da olup bitenleri daha iyi anlamamızı sağlamaktadır: “Toplum, Müslüman-Kıptî ayrımı yapılmaksızın genel problemlerle boğuşuyor. Mesela toplumun yeterli eğitimden mahrum edilmesi, fırsat eşitsizliği, haksızlık ve yolsuzluklar. Kıptilerin bu yöndeki mücadeleleri diğer Mısırlıların mücadeleleri ile birlikte değerlendirilmelidir... Kıptiler birçok kongre yaptılar. Bu kongrelerde gerçek demokrasinin uygulanması, seçimlerdeki hileler, olağanüstü hal kanununun iptali, tutukluların salıverilmesi yerine kendi özel hak ve imtiyazları üzerinde yoğunlaştılar.” Âlâ el-Asvânî'nin, bu sözleriyle Kıptileri eleştirdiği anlaşılmaktadır. Öte yandan Kıptî papaz Pişuvi, “Kıptiler gerçek Mısırlılardır, Müslümanlar ise misafirdirler.”²⁸ şeklindeki sözleriyle ateşe âdeta barutla gitmiş ve gerilimi arttırmıştır.

Bu arada bazı gazeteler cami ve kilise sayısını karşılaştıran istatistikî bilgiler vermişlerdir. Meselâ 18.4.2009 tarihli “Şurûk” gazetesi, 1957 yılında 2400 kilise varken günümüzde bu sayının 1750 olduğunu yazmıştır. “Mısır el-Yevm” gazetesi de, 2000 kiliseye karşılık 65 bin cami bulunduğunu, bazı

²⁶ Leylâ, “Devrû'l-Akbât fi Binâi'l-Mücteme'i'l-Mısrî”, 38;

²⁷ Leylâ, “Devrû'l-Akbât fi Binâi'l-Mücteme'i'l-Mısrî”, 40.

²⁸ Leylâ, “Devrû'l-Akbât fi Binâi'l-Mücteme'i'l-Mısrî”, 41; Fuad Visâm, El-Kinîsetü'l-Mısrıyye ve's-Siyase ba'de Yulyu 2013 (Siyasî Rapor) (İstanbul: El-Ma'had el-Mısrî li'd-Dirâsâti's-Siyasiyye ve'l-İstiratejiyye/Egyptian Institute for Political and Strategic Studies, 2016), 3-6.

kiliselerin de 20 cami büyüklüğünde olduğu bilgisini okuyucularıyla paylaşmıştır. 18.7.2008 tarihli Mısır Dışişleri Bakanlığı raporunda ise, kiliselerin sayısının 2524, manastırların sayısının 196 ve bunların 84'nün Ortodoks Kiptilere ait olduğu ifade edilmiştir.²⁹

Yine gazetelerde, “Ebu Makar Manastırı” hakkında, Vadi Natrun-İskenderiye çöl yolunda 100. kilometrede bulunduğu ve 11.430.000 metre kare alana sahip olduğu halde içinde sadece 120 rahibin kaldığı şeklinde yazılar çıkmıştır. Güney Mısır'da Asiut şehrinin güney batısında yer alan “Seyyide Azra Manastırı”nın ise, Kahire'ye 450 km mesafede yer aldığı, 8.000.000 metre kare yüzölçümüne sahip ve 10-11,5 metre yüksek duvarlarla çevrili olduğu bilgisi yer almıştır. Keza “Süryan Manastırı” ve “Mevasi Manastırı”nın duvar genişliklerinin 3,5 metreye ulaştığı; “Antanius Manastırı”nın da kule yüksekliklerinin 16 metre, bu yüksekliğin “Ebu Makar”da 60 metre olduğu, hâlbuki ruhbanlığın dünyada basit bir yaşam biçimi şeklini aldığı yönünde eleştirel yazılar yazılmıştır.³⁰

Öte yandan, batıya göçmüş olan “Diaspora Kiptileri” de Mısır'da olup biten hadiselerle kayıtsız kalmayarak tepkilerini sert bir şekilde dile getirmiş ve batılı siyasetçiler de işin içine dâhil olmuşlardır. Nitekim Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy (2008-2012), 17.1.2011'de meydana gelen kilise bombalama olaylarını haçlı bakış açısı ile değerlendirmiş ve “Kör Şiddet” olarak nitelendirdiği bu olaylardan ülkesinin endişe duyduğunu dile getirmiştir. Yine Hüsnü Mübarek döneminde, Papa XVI. Benedict, dünya ülkeleri büyükelçileri ile yaptığı yıllık mutat toplantıda endişelerini, “Orta Doğu hükümetleri ve İslâmî liderler Hıristiyanların güven içinde yaşamaları için çalışmalı... Bu saldırıların devam etmesi bize etkili tedbirler almamız gerektiğini söylüyor.” şeklinde dile getirmiştir.³¹

1980'li ve 90'lı yıllar Kiptî Kilisesi'nin devlet ile siyasî bir çekişmenin içine çokça girdiği yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Doksanlı yıllarda meydana gelen birçok şiddet olayında ölüm ve yaralanmaların olduğu görülmektedir. Bu yıllarda 201 şiddet olayından 117'sinin Kiptileri hedef aldığı, 324 hırsızlık vakasının da Kiptilere karşı işlendiği resmî kayıtlarda yer almıştır. Yaşanan bu şiddet olaylarında 60 Kiptî ölmüş ve bu ölümlerin 29'u Kiptilerin yoğun olarak yaşadığı Asiut şehrinde meydana gelmiştir.³²

²⁹ Leylâ, “Devrû'l-Akbât fî Binâi'l-Mücteme'i'l-Mısri”, 42.

³⁰ Leylâ, “Devrû'l-Akbât fî Binâi'l-Mücteme'i'l-Mısri”, 42-43; Ayşenur Baş, “Papa III. Şenuda Döneminde Mısır'da Kilise-Devlet ve Kipti-Müslüman İlişkileri, (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 91-93; Ayşenur Hazar, “Mısır'da 25 Ocak 2011 Devrimi Öncesi Kilise-Devlet İlişkileri”, Orta Doğu Yılığ, ed. Kemal İnat & Muhittin Ataman (İstanbul: Açılım Kitap, 2014), 464-484.

³¹ Leylâ, “Devrû'l-Akbât fî Binâi'l-Mücteme'i'l-Mısri”, 47.

³² Stephanous, “El-Kuvâ el-Mesihîyye fî Mısır ve Mevkîfûhâ mine's-Sevr”, 106-107.

Bu arada laik Kıptilerle Patrik Şunnûde arasında liderlik üslubu konusunda bir tartışma başlamıştır. Laik kesim, Patriği siyasî meselelere fazlaca müdahil olmak, Kilise içinde krizleri alevlendirmek, cemaatin önde gelen kişilerine karşı baskıcı bir yol izlemek ve Kilise işlerini demokratik olmayan yöntemlerle yürütmekle itham etmişlerdir. Bu tartışma ve ithamlar hem içerideki Kıptiler hem de dışarıda yaşayan diaspora Kıptileri tarafından yapılmıştır. Özellikle dışarıda yaşayan Kıptilerin, bu bahanelerle Mısır'ın içişlerine karışmaları, Müslüman Mısırlıları Kıptilerin vatanseverliklerini sorgulamaya sevk etmiştir. Nihayet Patrik Şunnûde'nin, 2005'teki referandumda Hüsnü Mübarek'in yeniden seçilmesini temin için açıktan açıklama yapması, Kilise'nin siyasileştiğinin apaçık bir göstergesi şeklinde algılanmış; Kilise içindeki farklı görüşleri yok saymış ve Kıptilere ulaşma yolunun sadece Kilise üzerinden mümkün olacağı mesajını vermiştir.³³

Diğer taraftan Müslüman Kardeşler'in, “Çözüm İslâm'dır” sloganı ile ortaya çıkıp İslâmî kimliğe vurgu yapması ve yüksek bir temsille parlamentoya girmesi de Kıptiler açısından istenilen bir durum değildi. Bu durum Kıptilerde, gelecekte yönetimin İslâmcıların eline geçeceği endişesini uyandırmıştır. Ayrıca Kıptilerin siyasî olarak uzun süredir pek varlık gösterememeleri nedeniyle, liderlik pozisyonunun laik Kıptilerden kiliseye geçmesine ve sanki Kıptileri sadece kilise temsil ediyormuş gibi bir algının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu da siyasal İslâm'ın dolaylı olarak güçlenmesini tetikleyen bir unsur olmuştur.³⁴

Böylece Kıptî meselesi Mısır'da, çeşitli tarafların birbirlerine karşı kullandıkları bir baskı unsuru haline getirilmiştir. Hükümetin buradaki duruşunun, kendi siyasetini yürütebilmek, İslâmî akımla mücadele edebilmek ya da “Kıptileri koruyorum, onların güvenliği için uğraşıyorum” iddiası ile daha fazla dış destek sağlama amacına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Kıptilerin de, daha fazla kazanç elde etmek ve devletin üst kademelerinde bulunabilmek amacıyla bu meseleyi kullandıkları; batılıların ise, daha fazla çıkar sağlamak için meseleyi bir baskı unsuru olarak istismar ettikleri görülmektedir.³⁵

³³ Stephanous, “El-Kuvâ el-Mesîhiyye fî Mısır ve Mevkîfuhâ mine's-Sevr”, 108-109; Fuad Fifyân, “El-Akbât ve Sevre Yenâyir”, *er-Rebiu'l-Arabî ve Mesîhiyyü eş-Şark el-Eusat, Filistin-Beyti Lahm: Diyar, 2012*), 83.

³⁴ Stephanous, “El-Kuvâ el-Mesîhiyye fî Mısır ve Mevkîfuhâ mine's-Sevr”, 110-111.

³⁵ Leylâ, “Devrû'l-Akbât fî Binâi'l-Mücteme'i'l-Mısri”, 47-48.

2) Arap Baharı Süreci

11 Şubat 2011 tarihi, hem Mısır hem de tüm Arap ülkeleri açısından siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel etkileri olan ve bölgede önemli değişiklikleri ve dönüşümleri beraberinde getiren olayların başlangıcı olarak kabul edilebilir. 17 Aralık 2010 yılında Tunus'ta kendisini yakan el-Buâzîzî adlı genç, aslında tüm bölgeyi etkisi altına alacak, devlet başkanının ülkeyi terk etmesi ve rejim değişikliği ile sonuçlanacak bir devrimin fitilini ateşlediğini belki kendisi de bilmiyordu. Mısır'da daha sonra devrimin sembolü hâline gelen Hâlit Saîd adındaki genç de, devlet başkanını istifaya götürecek protestoları başlatacak ve tüm bölgeyi etkileyecek bir davranışın içine girdiğinin farkında bile değildi. Dolayısıyla Tunus olayları Mısır'ı, Mısır olayları da tüm Arap ülkelerini etkilemiş ve daha sonra "Arap Baharı" adı verilen olaylar silsilesi başlamıştır. Bu olayların Arap dünyasındaki Hıristiyan unsurları ve özellikle Mısır'daki Kıptîleri etkilememesi düşünülemezdi. Zira Mısır Kıptîleri bir Arap ülkesinde bulunabilecek en büyük Hıristiyan nüfusu oluşturunlardı.³⁶

Ortodoks Kıptî Kilisesi'ne mensup gençler de Kilise'nin ve Patrik Şunnûde'nin karşı çıkmasına rağmen, Müslüman gençlerle birlikte 25 Ocak 2011 devrimini desteklemişlerdir. Nitekim Kıptîlerin oluşan yeni siyasî akımlara destek vermeleri, parlamento seçimlerine aday olmaları ve seçime yoğun katılım göstermeleri dikkatlerden kaçmamıştır.³⁷

Siyasetçi ve ekonomist düşünürlerden Semîr Emin, gösterilere katılan gençlerin durumunu, "Bu gençlerin aynı kitleye mensup olmaları mümkün değil. Fakat aralarındaki ortak özellik hepsinin basit demokratik taleplerinin olması: Sosyal adalet, ifade özgürlüğü, şaibesiz bir seçim, çok partili hayata geçiş... Bu gençlerin değişimin zaruri şartlarını dahi bilmedikleri görülmektedir. Bu gençler bir yandan yaşadıkları toplumda milyarderlerin sayısının artmasına, öte yandan da artan fakirliğe tepki duyuyorlar. Yapılan gösterilerin bir devrim olmaktan ziyade Mübarek rejimini yıkmaya dışında net bir hedeflerinin de bulunmadığı anlaşılıyor."³⁸ şeklinde yorumlamıştır.

Böylece Mısır toplumunun, Müslümanı ve Hıristiyanı ile tüm farklılıklarını bir kenara bırakıp el ele vererek mevcut siyasî sisteme karşı ayaklandıkları görülmektedir. Her ne kadar bu toplumda bazen dini bir

³⁶ Stephanous, "El-Kuvâ el-Mesîhiyye fî Mısır ve Mevkîfuhâ mine's-Sevr", 112-113.

³⁷ Stephanous, "El-Kuvâ el-Mesîhiyye fî Mısır ve Mevkîfuhâ mine's-Sevr", 114; Ahmed Taha, *El-Kinise ve'l-Akbât beyne's-Siyâsi ve'r-Rûhi (Rapor: 5 Şubat)* (İstanbul: El-Ma'hadü'l-Mısırî li'd-Dirâsâti's-Siyasiyye ve'l-İstirâtejiyye/Egyptian Institute For Political and Strategic Studies: İstanbul, 2015), 4-5.

³⁸ Semîr Emin, *Sevre Mısır* (Kahire: Daru'l Ayn, 2011), 15-16.

şiddet unsuru gibi kullanan cemaatler, din ile siyaseti bir arada gören Müslüman Kardeşler, toplumu geriye götürme amacı güttüğü iddia edilen Selefilere ve tutucu olmakla eleştirilen Kıptiler bulunsada el-Ezher gibi orta yolu ve itidali benimsemiş, toplumun çoğunluğu tarafından kabul görmüş köklü kurumları da mevcuttu. Dünya sistemi de bu devrime ilgi duymuş demokrasi ve insan haklarını desteklemiştir.³⁹

Bu noktada Mübarek'in 25 Ocak 2011 devrimi ile iktidardan uzaklaştırılması sonrasında Yüksek Askeri Konsey'in aldığı bazı kararlardan da söz etmek yerinde olacaktır. Bu kararlardan bazıları şöyledir:

a) Tutuklu bütün İslâmcılar ve bu kapsamda Enver Sedat'ı öldüren Ubud ez-Zümer, Nacih İbrahim ve diğerleri serbest bırakılacak.

b) Dışarıda sürgünde olan Müslüman Kardeşler Teşkilatı lider kadrosunun ülkeye girip açıktan siyaset yapmalarına izin verilecek.

c) Selefilere⁴⁰ lider kadrosu salıverilecek, mescitlerine müsamaha gösterilecek, mâlî bir denetime tabi tutulmadan yabancılar tarafından finanse edilebilecek.

d) İslâmcı düşünür müsteşar Târik el-Bişrî anayasa değişiklik komisyonuna başkan olacak ve bu komisyona Müslüman Kardeşler Teşkilatı mensubu avukat Suphi Salih de katılacak.⁴¹

Yüksek Askeri Konsey tarafından alınan bu kararlar, Mısır'da yaşayan genelde Kıptilerin, özelde laik kesimin ve diğer gayrimüslim unsurların korku ve endişelerinin artmasına sebebiyet vermiştir.

Bu devrimi desteklemek üzere Müslüman gençlerle birlikte Kıptî gençler de meydanlara inmişlerdir. Kıptî gençlerden Mina Daniel,⁴² Kıptî Patrik Şunnûde'nin meydanlara çıkılmaması talimatına karşı bir televizyona verdiği mülakatta, "Kilise benim için sadece dinî bir kurumdur. Siyasî olarak Kilise'yi benimsemiyorum. 22 yaşındayım. Arkeoloji alanında diplomam var. Ticaret Fakültesi mezunuyum. Buna rağmen işsizim. Herhangi bir siyasî bağlantım da yok. Tahrir Meydanı'na geldim. İşsizlik,

³⁹ Leylâ, "Devrû'l-Akbât fî Binâi'l-Mücteme'i'l-Mısırî", 48-52.

⁴⁰ Selefilik Mısır'da 1882 yılında doğan Şeyh Muhammed Hamid el-Faki tarafından fikri anlamda temelleri atılan, ancak 1970'li yıllarda daha belirgin olarak boy gösteren dinî bir akımdır. Bu akım gayr-i Müslimlere cizye konulması, Hıristiyanlara selam verilmemesi, Hıristiyanların bayramlarının kutlanmaması, bir Hıristiyanı öldüren Müslüman'a kısas uygulanmaması ve önemli vazifelere Hıristiyanların getirilmemesi gibi görüşleri savunmaktadır. Bkz. Vâil Lütfî, "el-Akbât fî Mısır ve Tahaddiyâtü'l-Vâki'i's-Selef", el-Akbât fî Mısır ba'de's-Sevr (Dubai: el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, 2012), 246-249.

⁴¹ İsam Abdullah, "Mehâvifü'l-Akbât min Hukbeti'l-İhvân fî Mısır", el-Akbât fî Mısır ba'de's-Sevr (Dubai: el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, 2012), 188-189.

⁴² Mina Daniel bu olaylar sırasında ölmüştür.

eğitim ve yolsuzluk probleminin çözümünü istiyorum. Ortada siyasî yolsuzluk var, toplumun fertleri arasında adalet yok. Halkın yaşadığı yerlere gidin, adaletsizliğin fotoğrafını oralarda göreceksiniz.”⁴³ diyerek tepkisini dile getirmiştir. Öyle anlaşılıyor ki, özellikle kurumlar dikkate alındığında, Kilise'nin ve diğer Hıristiyan mezheplerinin mevcut rejimi doğrudan ya da dolaylı olarak desteklemelerinin arka planında dinî (İslâmî) akım ve partilerin iktidara gelme endişesi ve korkusu yatıyordu.

Nihayet yapılan genel seçimler tam da bu sonucu vermiş, Meclis ve Senato seçimlerinde İslâmcı partiler %70 oranında bir başarı elde etmişlerdir. Bu durum Hıristiyan azınlığın yanında, liberal eğilimli olanlarla laik eğilimli grupları da endişelendirmiştir. Yakında bir devlet başkanlığı seçimi vardı ve Libya ve Tunus'ta yapılan seçimlerde de İslâmî eğilimli parti ve gruplar büyük bir başarı elde etmişlerdi. Meydana gelen bu hâdiseler, gidişatı böylece *Arap Baharı* olmaktan çıkarmış ve *İslâm Baharı*'na çevirmiştir.⁴⁴

Diğer taraftan, Kıptilerin büyük çoğunluğu Siyasî İslâm'ın iktidar olmasından korkuyor; böyle bir durumun söz konusu olması halinde dinî baskıya maruz kalacakları ve siyaseten bir kenara itilecekleri endişesini taşıyorlardı. Bunun yanında bazı Kıptilerin duruma daha farklı yaklaştıkları da görülmektedir. Meselâ Dr. Refik Habib, Kıptî Hıristiyan bir yazar olmasına rağmen, “Müslüman Kardeşler Mısır'ı çağdaş (sivil-demokratik) bir devlet yapabilir. İslâmî hadleri (cezalar) uygulamayarak, başörtüsünü mecbur kılmayarak, içki içmeyi de yasaklamayarak bunu başarabilir. Müslüman Kardeşler siyasî bir parti olup, dini bir propaganda unsuru olarak kullanmaktadır. Bu benim şahsi düşüncemdir.”⁴⁵ diyerek olanlardan endişe ve korku duymaya gerek olmadığını vurgulamak istemiştir.

Belki Dr. Refik Habib, Adalet ve Özgürlük Partisi başkan yardımcısı olması nedeniyle böyle düşünmüş olabilir. Genel Kıptî Heyet başkanı Şerif Düs de, “Müslüman Kardeşler'in 2008'den sonra siyaset ve düşünce anlamında, özellikle vatandaşlık ve öteki ile diyaloga vurgu noktasında değiştiği görülmektedir. Açıktır ki, Müslüman Kardeşler ya da Adalet ve Özgürlük Partisi'nin dinî söylemi akılcı bir söylemdir.”⁴⁶ şeklindeki sözleriyle bir durum tespitinde bulunmuştur.

25 Ocak Devrimi'nin Kıptiler açısından ortaya çıkardığı en önemli sonuç ise, o güne kadar özellikle Patrik Şunnûde döneminde (1971-2012)

⁴³ Leylâ, “Devrû'l-Akbât fi Binâi'l-Mücteme'i'l-Mısri”, 56.

⁴⁴ Stephanous, “El-Kuvâ el-Mesîhiyye fi Mısır ve Mevkifühâ mine's-Sevr”, 120.

⁴⁵ Eşref Abdülkadir, “Mısır: Mehâvifü'l-Akbât”, el-Akbât fi Mısır ba'de's-Sevr (Dubai: el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, 2012), 142-143.

⁴⁶ Abdülkadir, “Mısır: Mehâvifü'l-Akbât”, 143.

Kıptilerin vatandaşlık ve eşitlik hakları ve ayrımcı uygulamaların son bulması için kendilerini temsilen vekâlet verdikleri Kilise'nin ve onu idare edenlerin sorgulanmasıdır. Zira Kilise ve papazların bu halk devriminin karşısında yer almasına, Kıptî gençlerin yaptıkları gösterilere son vermek için onlara baskı yapmalarına rağmen gençlerin eylemlerini sürdürmeleri, Kilise ve müntesibi din adamlarının saygınlığını zedelemiştir.⁴⁷ Neticede Kıptî gençlerin, Kilise'yi ve din adamlarını dinlemeyerek gösteri ve direnişlerine devam ettikleri görülmüştür.

Öte yandan, Kıptilerin genel manada İslâmî eğilimli parti ve hareketlerden korku ve endişe duymaları siyasete daha fazla ilgi duymalarına da sebep olmuştur. Bazı Kıptî kanaat önderlerinin, Müslüman Kardeşler Teşkilatı benzeri bir “Hıristiyan Kardeşler” teşkilatı kurmayı önermeleri, Dr. Michael Fehmi gibi bir Kıptî aydınının Müslüman Kardeşlere nazire olması için “Çözüm İslâm'dır” yerine “Çözüm Mısır'ı Sevmektir”⁴⁸ sloganının kullanılmasını önermesi bu konuda verilebilecek tipik örneklerdendir.

Böylesi bir süreçte Kıptilere ait siyasî bir partinin kurulması şeklindeki bir düşünce Kilise ve çevresinden destek bulmamıştır. Bununla beraber, Mısır dışında yaşayan ve laik eğilimli Kıptilerin bir siyasî parti oluşumunu destekledikleri görülmektedir. 2012 yılında, parlamento ve senato seçimlerinden sonra yapılan Devlet Başkanlığı seçiminde, Kıptilerin oylarının büyük oranda eski generallerden Ahmet Şefik ve eski dışişleri ve Arap Birliği Genel Sekreteri Amr Musa'ya, kısmen de eski rejimle ilgisi olmayan Hamdin es-Sabahî adlı iş adamına gittiği düşünülmekte; seçimlerin ikinci turunda ise Ahmet Şefik'i (1941-...) destekledikleri bilinmektedir.⁴⁹

Gayr-i resmî rakamlara göre, Siyasî İslâm'ın yükselişi karşısında, 2011 Şubat'ında Mübarek'in iktidardan düşmesi sonrasında 300 binden fazla Hıristiyanın yurt dışına çıktığı iddia edilmektedir. Yine Kilise çevrelerinden gelen bilgilere göre İslâmcıların parlamento ve senato seçimlerinde 2/3 çoğunluğa ulaşmaları neticesinde, gelecek endişesi ile on bin kadar Hıristiyan da Amerika ve Avrupa ülkelerine gitmek için başvuruda bulunmuştur. Bu arada bazı Hıristiyanların devrimden sonra bu yola başvurmalarının akabinde, Kasım 2011'de Kıbrıs'ta toplanan “Orta Doğu Kiliseler Meclisi”, Orta Doğu'daki Hıristiyanların ülkelerinden göç etmemeleri ve ortak yaşam, değişim ve dönüşümü desteklemeleri yönünde bir tavsiye kararı almıştır. Bu tavsiye kararından birkaç gün önce

⁴⁷ Abdülkadir, “Mısır: Mehâvifü'l-Akbât”, 144-145.

⁴⁸ Abdülkadir, “Mısır: Mehâvifü'l-Akbât”, 147.

⁴⁹ Abdülkadir, “Mısır: Mehâvifü'l-Akbât”, 147-149.

Lübnan'da gerçekleştirilen 20. Orta Doğu Katolik Patrikleri Kongresi'nin sonuç bildirisinde de, Hıristiyanların vatanlarına ve kutsallarına sahip çıkmaları, ılımlı güçlerle işbirliğine ve dayanışmaya devam etmeleri"⁵⁰ yönünde bir çağrıda bulunulmuştur.

Bu arada Müslüman Kardeşler, Kıptilerle teknik düzeyde işbirliği yapmak üzere aşağıda belirtilen girişimlerde bulunmuştur:

a) Kıptilerin Adalet ve Özgürlük Partisi'ne üye olmaları için bizzat Müslüman Kardeşler'in Genel Mürşidi Muhammed Bedîi tarafından partinin kuruluş aşamasında "Mısır'da Kıptileri Tatmin İçin Kamuoyuna Açık Bir Çağrı" adı ile bir bildiri yayınlanmıştır. Partilerinde, parti kurucu düzeyinde yüz kadar Kıptinin olduğu, partilerinin bir Kıptiyi de parti başkan yardımcısı olarak seçtikleri; yine partilerinde, Kıptilerin sorunlarının çözümü için Kıptî ve Müslüman parti temsilcilerinden oluşan biri ilmî, diğeri de yapacakları hizmetlere odaklanan ve yapılacak çabaları birleştiren (Koordinasyon Kurulu) iki komisyon kurulduğu ilân edilmiştir.

b) Kıptilerin Noel Bayramı'na katılımları ve kiliselerin güvenliğinin temini sağlanmıştır. Bu çerçevede Müslüman Kardeşler'den önde gelen iki heyet, hem Ortodoks hem de Protestan Kilisesi'ne gönderilmiştir. Ayrıca Adalet ve Özgürlük Partisi resmî bir heyet ile birlikte Noel Bayramı kutlamalarına Cumhurbaşkanı ve Parti Genel Başkanı Muhammed Mursi (2012-2013) başkanlığında o günkü Parti Genel Sekreteri ve Meclis Başkanı da katılmıştır. Kiliselerin güvenliği için de "Halk Güvenliği Komisyonları"nın oluşturulduğu ve Noel Bayramı kutlamaları esnasında kiliselerin korunacağı söylenmiştir. Müslüman Kardeşler Teşkilatı tarafından bu konuda "Noel kutlamaları sırasında günahkâr ellerin bu kutlamalara geçmişte uzandığı gibi uzanıp bu kutlamaların iptal ettirilmesine izin verilmeyeceği garantisi verilmiştir... Böylesi bir durumda Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın Kıptileri koruma görevinin bulunduğu, bunun da onlara verilmiş bir lütf olmayıp, onların buna layık ve bu vatanın çocukları oldukları" açıklanmıştır.

c) Müslüman Kardeşler Teşkilatı Genel Mürşidi Muhammed Bedîi'nin Katolik Kilisesi'ni, Kıptî Kilisesi'ni ve bu arada hastalığı sebebiyle Patrik Şunnûde'yi, önde gelen birkaç şahıs ile beraber ziyaret etmesinin o güne kadar ilk defa yapılan bir uygulama olduğu ifade edilmiştir.⁵¹

Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın önde gelen siyasetçilerinden İsam Uryan, Nisan 2012'de yapmış olduğu bir açıklamada, Müslüman Kardeşler Teşkilatı olarak, kadınların ve Kıptî Hıristiyanların devleti yönetmesi hususundaki görüşlerini tekrar gözden geçirdiklerini; her türlü yeni fikre

⁵⁰ Abdülkadir, "Mısır: Mehâvifü'l-Akbât", 149-150.

⁵¹ Abdülkadir, "Mısır: Mehâvifü'l-Akbât", 151-153.

açık olduklarını, çünkü Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın ortak yönetim için çalıştığını, Mısır siyasetinde hegemonya kurmak gibi bir amaçlarının bulunmadığını ifade etmiştir.⁵²

Kıptilerdeki bu korku ve endişeleri giderecek somut adımların uygulamada tam olarak atılmadığı da bilinen bir gerçektir. Çünkü devrimden sonra parlamento seçimlerinde, anayasa komisyonlarında, Cumhurbaşkanlığına aday göstermede ve Başkanlık ekibinin oluşturulmasında Kıptilerin görüşlerinin tam olarak dikkate alındığını söylemek mümkün değildir. Bu nedenle Kıptilerin genel manada endişe ve korkularının devam ettiği ifade edilebilir.

Bununla birlikte 28 Şubat 2012 yılında Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın Genel Mürşidi Muhammed Bedî'nin (d.1943) riyasetinde, Kıptî gençlerin endişelerini gidermek için bir toplantı daveti yapılmıştır. Protestan Kilisesi'nin önde gelen liderleri papaz Dr. Saffet el-Beyâdi ve yardımcısı papaz Dr. Andria Zeki ile Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın önde gelenlerinin katıldığı bu toplantı Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın merkez binasında gerçekleştirilmiştir. Toplantı sonrasında taraflar, şu önemli ilkeler üzerinde ittifak etmişlerdir:

- a) 25 Ocak Devrimi'nden sonra Mısır'daki bütün gruplarda ortaya çıkan ortak direnişe vurgu yapılması,
- b) Anayasa ve kanunlara göre bütün vatandaşların hak ve sorumluluklarının bulunduğu vurgusu,
- c) İnanç ve mukaddes olan şeylere saygının herkes için geçerli olduğu vurgusu.
- d) Herkesin inanma ve inancını yaşama hakkının bulunması, kanunlar çerçevesinde ibadet yeri inşa ve onarımının yapılabilmesi, Ahvâl-i Şahsiyye alanının İslâm Dinî'nin teminatı altındaki usûl ve esaslara göre Kıptilere kendi şer'î hükümleri gereği yaşam hakkının verilmesi.⁵³

Bu toplantılarda alınan kararların karşılıklı fikir alışverişinin ötesinde sahada pek yansımalarının olduğu söylenemez. Çünkü ortam çok kırılgan ve siyasî zemin de sürekli değişmekteydi.

Karşılaştırmalı dinler tarihi uzmanlarından Kıptî yazar Macide Biyruî, "Kıptilerin problemleri devrim yoluyla da devrimsiz de değişmedi, kesinlikle de değişmeyecek fakat kalbim Kilise için değil, Mısır için atıyor. Ben her şeye rağmen evimde dua edebilirim."⁵⁴ diyerek azınlık değil, Mısır toplumunun ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmek istemiştir.

⁵² Abdülkadir, "Mısır: Mehâvifü'l-Akbât", 153-155.

⁵³ Abdülkadir, "Mısır: Mehâvifü'l-Akbât", 156-157.

⁵⁴ Selmâ Mûsa, "El-Kinîsetü'l-Kıptiyye fi Mısır ve Sevre 25 Janiver: Nuktatü Tahavvül", *Umrân* 7/2 (2014): 131-150.

Tanınmış Kıptî düşünürlerden Pavlus Remzi de, Patrik Şunnûde'nin, yapılan son gösterilere Kıptî gençlerin katılımını istemediği görüşünden dolayı pişmanlık hissi içinde olduğunu söylemiştir. Remzi'ye göre Patrik Şunnûde'nin, son otuz yıllık Mübarek döneminde elde edilen kazanımları kaybetmekten korktuğunu, Kıptî gençleri gösterilere katılma şerefinden mahrum ettiği için gelecek dönemde bunun hesabını vereceğini, bu yapılanlara sessiz kalınmayacağını, siyasî işlerin çözüm yolunun parti platformları ve sivil toplum örgütleri aracılığıyla mümkün olacağını bilmesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁵

Mısırlı yazar Taha Ahmed, Siyasal İslâm ile Kıptî Kilisesi arasındaki tartışma konularının çözümü için aşağıdaki önerilerde bulunmuştur:

a) Siyasal İslâmcı partilerin öncelikle İslâm devletinde “Yasal/Meşru” olan ile “Tarihî” olanı iyi ayırt etmeleri gerekmektedir. Ahmed'e göre geçmişin tüm uygulamalarını günümüze taşımak uygun değildir. Devlet yönetiminde “Vatandaşlık” ve “Modernlik” gibi ortaya çıkan yeni gelişmelere riayet etmek gerekir.

b) Kıptî Kilisesi üstten bakan seçkinci ve toplumun inanç değerlerine dil uzatan tutumunu bırakıp birlik için yol gösterici olmalıdır. Ayrıca saklamaya çalıştığı ‘Kıptî Kimliği’ anlayışını İslâm medeniyeti kimliğine karşı paralel bir anlayış olarak görmekten vazgeçmelidir.

c) Karşılıklı birbirini besleyen aşırılık yanlısı dil kullanımından kaçınılmalıdır. Çünkü aşırı düşünceler karşılıklı olarak birbirini beslemektedir.⁵⁶

Sonuç

Asli bir unsur olarak yüzyıllardır Mısır'da yaşayan Kıptîler ve Kıptî Kilisesi açısından yaklaşık son yetmiş yıllık dönemin Devlet/Kilise ve Müslüman/Hıristiyan ilişkileri açısından ele alındığı bu makaleden de anlaşılacağı üzere Kıptîler, tarihin belli dönemlerindeki ihtişamlı günlerine özlem duymuşlar fakat bunu yeniden elde edemedikleri için azınlık psikolojisi içerisine girmişlerdir.

Kıptîler, 1952 Temmuz Devrimi öncesinde siyasete daha aktif bir şekilde dâhil olmuşlar ancak devrim sonrasında siyasetle aralarına belli bir mesafe koymuşlar, Kilise'yi de daha ziyade bir kurum olarak öne çıkarmışlardır.

Abdunnâsir döneminde kısmen iyi olan Devlet/Kilise ilişkileri Muhammed Mursi (2012-2013) döneminde, Enver Sedat dönemindekine

⁵⁵ Müdiriyye el-Ma'lûmât, “Akbât”, (Rapor), (el-Merkezü'l-İstişâri li'd-Dirâsât ve't-Tevsik/The Cosultative Center for Studies and Documentation, 2011), 27-28.

⁵⁶ Ahmed, El-Kinîse ve'l-Akbât beyne's-Siyâsi ve'r-Rûhî, 6-8.

benzer bir kırılma yaşamıştır. Muhtemelen bu benzerlik, Enver Sedat döneminin baş aktörü olan Patrik Şunnûde ve ekibinin hâlâ kilisede varlığını etkin bir şekilde sürdürmüş olmasından kaynaklanmıştır.

Hüsnü Mübarek döneminde ise Devlet/Kilise ilişkilerinde gözle görülür bir iyileşme söz konusu olmuştur. Bu dönemde hem Mübarek yönetimi hem de kilise yöneticileri ilişkilerin sürdürülmesine özel önem vermişlerdir. Arap Baharı'na giden süreçte devlet ve Kilise'nin birlikte hareket ettikleri aşikârdır. Bu süreci durdurmak için büyük çaba içerisine girdikleri de dikkatlerden kaçmamıştır. Adına Arap Baharı denilen süreçte, Kıptî Kilisesi'nin tüm uyarılarına rağmen pek çok Kıptî Hıristiyan Tahrir Meydanı'nda Mübarek karşıtı gösterilere katılmıştır. Bu durum Kıptî halk ile Kilise arasında bir kırılmaya neden olmuştur.

Aynı zamanda bu süreç, bölgesel ve uluslararası güçlerin aktif olarak rol aldıkları, değişen şartlara göre konum belirledikleri ve kendi çıkarlarını ön planda tuttıkları bir süreç olmuştur. Başta Mısır olmak üzere Arap ülkelerinde halkın yönetime gelmesinin önü -Mursi dönemi hariç- kesilmiştir. Arap Baharı ile başlayan özgürlük, eşitlik ve demokrasi talepleri bir başka bahara bırakılmıştır. Kıptî Kilisesi de bu süreçte halkın değil, egemen güçlerin yanında yer almıştır.

Yaşanan olaylar da gösteriyor ki, Arap Baharı süreci henüz tamamlanmamış; yerinden oynatılan taşlar yeniden yerlerine oturmamıştır. Dolayısıyla, başta Mısır halkı olmak üzere, bölgede yaşayan halklar baskıcı rejimlerden rahatsızlık duymaya devam etmektedirler.

Kaynakça

- Abdullah, İsam. "Mehâvifü'l-Akbât min Hukbeti'l-İhvân fi Mısır". el-Akbât fi Mısır ba'de's-Sevr, Dubai: el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, 2012, 171-202.
- Abdülkadir, Eşref. "Mısır: Mehâvifü'l-Akbât". el-Akbât fi Mısır ba'de's-Sevr, Dubai: el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, 2012, 133-170.
- Ahmed, Taha. El-Kinise ve'l-Akbât beyne's-Siyâsi ve'r-Rûhi (Rapor: 5 Şubat). İstanbul: El-Ma'hadü'l-Mısri li'd-Dirâsâti's-Siyâsiyye ve'l-İstiratejiyye/Egyptian Institute For Political and Strategic Studies, 2015.
- Atıyye, Aziz Süryal. Târîhu'l-Mesîhiyye eş-Şarkıyye. Çev. İshak 'Abid, Kahire: el-Meclisü'l-Â'lâ li's-Sekâfe, 2005.
- Baş, Ayşenur. "Papa III. Şenuda Döneminde Mısır'da Kilise-Devlet ve Kıpti-Müslüman İlişkileri. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya: Sakarya Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Bişâre, Azmî. Hel min Mes'ele Kıptiyye fi Mısır. Beyrut: el-Merkezü'l-Arabî li'l-Ebhâs ve'd-Diraseti's-Siyâse, 2012.
- Doğaner, Suna. "Mısır". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ankara: TDV Yayınları, 2004, 29: 553-555.

- el-Azbavî, Yüsri. "el-Akbât fi'l-Mehceri'n-Neş'e ve'l-Mesar". El-Akbât fi Mısır ba'de's-Sevr, Dubai: el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, 2012, 275-338.
- el-Hudari, Hanna Cerces. Târîhu'l-Fikri'l-Mesîhî: Yesûu'l Mesîh Abre'l-Ecyâl. Kahire: Darü's-Sekâfe, 1981, 1: 25.
- el-Makrizî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn. Târîhu'l-Akbât. Thk. Abdülmecit Diyab, Dâru'l-Fâzile, 1995.
- el-Münâvî, Abdüllatif. El-Akbât: El-Kinîse emi'l-Vatan. Riyad: Mektebetü's-Sâi, 2005.
- Emin, Semir. Sevre Mısır. Kahire: Daru'l Ayn, 2011.
- Ertoşun, Erkan & Pakize Toprak. "11 Eylül Sonrası Orta Doğu'da Din, Terör ve Müslüman Kardeşler Örneği". *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)* 3/42 (2016): 559-573.
- Fifyân, Fuad. "El-Akbât ve Sevre Yenâyir". Er-Rebiu'l-Arabî ve Mesîhiyyü eş-Sark el-Evsat, Filistin-Beyti Lahm: Diyar, 2012.
- Hazar, Ayşenur. "Mısır'da 25 Ocak 2011 Devrimi Öncesi Kilise-Devlet İlişkileri". Orta Doğu Yılığ, ed. Kemal İnat & Muhittin Ataman, İstanbul: Açılım Kitap, 2014, 464-484.
- Heykel, Muhammed Hasaneyn. Harîfu'l-Gadab (Kıssatü Bidâyeti ve Nihâyeti Asr-ı Enver es-Sâdât). Mısır: y.y., 2006.
- İbn Tallâl, Hasan. Mesîhiyye fi'l-Âlemi'l-Arabî. Amman: Mektebe, 1995.
- İbnü'l-Mukaffa, Saveraus. Târîhu Mısır min Bidâyâtü'l-Karni'l-Evvel el-Milâdi hattâ Nihâyeti'l-Karni'l-İşrîn. Tahk. Abdülaziz Cemaleddin, Cüz 1, Kahire: Mektebetü'l-Medbûli, 2006.
- İmâre, Muhammed. Fî Mes'ele'ti'l-Kıptiyye: Hakâik ve Evhâm. Kahire: Mektebetü'ş-Şurûk, 2001.
- İmâre, Muhammed. İslâm ve'l-Akalliyât El-Mâzi ve'l Hâdir ve'l Müstakbel. Kahire: Mektebetü'ş-Şurûk, 2003.
- "Kıptiler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2002, 25: 424-426.
- Leylâ, Ali. "Devrü'l-Akbât fi Binâi'l-Mücteme'i'l-Mısri". el-Akbât fi Mısır ba'de's-Sevr, ed. Heyet, Dubai: el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, 2012, 9-62.
- Lütfi, Vâil. "el-Akbât fi Mısır ve Tahaddiyâtü'l-Vâki'i's-Selef". el-Akbât fi Mısır ba'de's-Sevr, ed. Heyet, Dubai: el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, 2012, 241-274.
- Mûsa, Selmâ. "El-Kinîsetü'l-Kıptiyye fi Mısır ve Sevre 25 Janiver: Nuktatü Tahavvül". *Umrân* 7/2 (2014): 131-150.
- Müdiriyye el-Ma'lûmât. "Akbât" (Rapor). El-Merkezü'l-İstişâri li'd-Dirâsât ve't-Tevsîk/The Consultative Center for Studies and Documentation, 2011, 1-37.
- Saîd, Abdülhakîm Zeyd. Nasâra'l-Arab ve Akbâtu Mısır: Kırâe Târîhiyye ve Rü'ye Tahlîliyye. Bahreyn: Mektebetü Vehbe, 2008.
- Stephanous, Andrea Zekî. "El-Kuvâ el-Mesîhiyye fi Mısır ve Mevkîfuhâ mine's-Sevr". el-Akbât fi Mısır ba'de's-Sevr, ed. Heyet, Dubai: el-Merkezü'l-Mesâdir li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, 2012, 97-132.
- Tâcir, Jack. Akbât ve Müslimûn münzü'l-Fethi'l-'Arabî ilâ 'Âmi 1922 Milâdiyyen. Kahire: y.y., 2013.

- Visâm Fuad, *El-Kinîsetü'l Mısriyye ve's-Siyase ba'de Yulyu 2013 (Siyasî Rapor)*. İstanbul: El-Ma'had el-Mısri li'd-Dirâsâti's-Siyasîyye ve'l-İstiratejiyye /Egyptian Institute For Political and Strategic Studies, 2016.
- Yusuf, Ebu Seyf. *El-Akbât ve'l-Kavmiyyetü'l-Arabiyye*. Beyrut: Merkezu Dirasâti'l-Vahdeti'l-Arabiyye, 1987.